

**УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБІВ ПРАЦІ
У ЦУКРОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Викладено особливості процесу відтворення засобів праці: суть, фактори впливу та його стадії.

Особлива увага приділяється проблемам з управління відтворювальним процесом та джерелам його фінансування. Запропоновані найприйнятніші варіанти оновлення засобів праці за сприяння як держави, так і регіональних органів влади

Постановка проблеми. Створення та регулювання ринку засобів виробництва (основного капіталу) є визначальною частиною сучасної економічної системи, від якої залежить технічний устрій всього народногосподарського комплексу.

Трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасній вітчизняній економіці, визначають різноманіття господарської поведінки економічних суб'єктів. Проте кінцевий результат їх діяльності, по суті, зводиться до отримання прибутку й підвищення рентабельності виробництва та продукції, що як правило залежить від обсягу та структури основного капіталу підприємства.

Окрім цього, засоби праці, як лівова частина основного капіталу, є важливим елементом національного багатства країни та базою економічного потенціалу господарюючого суб'єкта, визначають його матеріально-технічний стан, створюють передумови для збільшення обсягів виробництва, а отже, впливають на ефективність розвитку виробництва на макроекономічному рівні.

Відтворення є безперервним процесом зростання та технічного вдосконалення засобів праці. При розгляді форм відтворення необхідно враховувати те, що у відтворювальному процесі засоби праці повинні виступати у досконалішій формі, що забезпечуватиме їх інтенсифікацію та ефективність.

Відтворення засобів праці може здійснюватись в різних формах: шляхом придбання, нового будівництва, розширення, реконструкції та технічного переозброєння. Співвідношення форм відтворення свідчить про прогресивний або регресивний розвиток процесу вдосконалення засобів праці.

Сучасний стан засобів праці на підприємствах цукрової промисловості можна охарактеризувати як такий, що не відповідає вимогам сьогодення. Зокрема, на цукрових заводах Тернопільської області знос основних фондів перевищує 55 %, а відповідно, знос активної частини основних фондів складає понад 54 %.

Тенденція до старіння обладнання обумовлена, перш за все, зниженням темпів введення нового обладнання і вибуття застарілого. Ріст обсягів введення засобів праці є недостатнім для заміни застарілих та зношених фондів. При теперішніх темпах оновлення виробничих засобів праці, їх середній вік буде збільшуватися, а процес старіння і технологічної відсталості не будуть ліквідовані. Тому на сьогоднішній момент існує проблема якісної зміни технологічного рівня виробництва для підвищення його ефективності. Ситуація погіршується ще й через те, що переважно із-за невідповідності продукції вітчизняного машинобудування ринковим критеріям якості, українські машинобудівні підприємства не в змозі досягти такого рівня продаж, який би забезпечив їм велике залучення фінансових коштів для виконання комерційно ефективних інвестицій на відновлення власних виробничих потужностей.

Зміна показників оновлення основних засобів безпосередньо пов'язана із змінами технологічної структури інвестицій. Зменшення частки вкладень в оновлення обладнання, обумовленого обмеженнями в обсягах їх фінансування, призводить до продовження використання застарілих технологій і не сприяє розширенню виробництва конкурентоспроможного високотехнологічного цукру.

Негативний вплив на відновлення основних засобів цукрових заводів Тернопільщини має тенденція до підвищення витрат на капітальний ремонт. Висока частка витрат на ремонт підтверджує тезис про орієнтацію інвестиційного процесу на дешеві і короткострокові методи відновлення виробничих засобів праці. Внаслідок чого інвестиційний попит поширюється перш за все на ті компоненти основних виробничих засобів, які можна замінити без довгострокових інвестицій, тобто за рахунок оборотного капіталу. Вказана тенденція, на наш погляд, характеризує інвестиційний процес не тільки підприємств цукрової промисловості, але й сучасної української економіки. Проте така практика в довгостроковій перспективі призведе до економічної та технологічної стагнації.

Високий ступінь зносу основних фондів також є однією з найважливіших причин невиконання підприємствами вимог забезпечення безпеки життєдіяльності людини. Тому,

подальше відкладання внутрішнього інвестиційного процесу приведе до саморуїнування галузей, що визначають технічний і соціальний прогрес в економіці.

В умовах, що склалися, разом з вирішенням проблем переходу до нової техніко-економічної парадигми, необхідно дати відповідь на виклики, обумовлені зростанням кількості техногенних катастроф і масовим вибуттям активної частини засобів праці. У зв'язку із цим, терміново, як з боку держави, так і з боку підприємств необхідні неординарні заходи з метою усунення негативних наслідків економічної кризи в частині інвестиційної, науково-технічної та амортизаційної політики, тісно зв'язаних між собою.

Стан вивчення проблеми. Слід зазначити, що питанням відтворення засобів праці та інвестування відтворювального процесу присвячений ряд робіт таких авторів, як Л.Дж. Гітман, М.Д. Джонс, К.Маркс, Ф.Енгельс Н.І. Будунова, М.А. Віленський, О.І. Волков, А.С. Паламарчук, Л.М. Смишляева, Е.Л. Кантор і ін. Проте низка важливих методичних питань, а особливо тих, які стосуються харчової промисловості, і, зокрема, її цукрової галузі, в недостатній мірі опрацьовані в працях провідних вчених. Тому дослідження відтворювального процесу у напрямі подальшого поглиблення й конкретизації відомих науково-методичних аспектів відтворення основних фондів стосовно вітчизняних підприємств цукрової промисловості набувають особливої актуальності.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у оцінці та аналізі суті, стадій, цілей та факторів відтворювального процесу засобів праці цукрової промисловості та розробці пропозицій з удосконалення процесу відтворення засобів праці, вибору найбільш ефективного варіанту відтворення, визначення раціональної послідовності напрямів реалізації відтворення засобів праці та вибору його найкращого джерела фінансування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що питання технічної переваги хвилювало людину з часів винаходу першого знаряддя праці. Проте, проблема відтворення основних фондів підприємства набуває важливого значення в працях К. Маркса, який зазначав: "частина вартості основного капіталу, перетворена, таким чином, в гроші, може послужити для того, щоб розширити підприємство або виробити в машинах удосконалення, які підвищать їх ефективність. Таким чином, через відомі проміжки часу здійснюється відтворення, і при тому – якщо розглядати його з суспільної точки зору, – відтворення в розширеному масштабі: розширеному екстенсивно, якщо розширюється лише поле виробництва; розширеному інтенсивно, якщо застосовуються ефективніші засоби виробництва" [4, с. 239].

Отже, враховуючи вище зазначене, сформулюємо наступне визначення процесу відтворення засобів праці:

Відтворення засобів праці – це безперервний процес їх оновлення шляхом придбання нових, будівництва, реконструкції, технічного переозброєння, модернізації та капітального ремонту.

При цьому, відтворення основних виробничих засобів праці може носити революційний та еволюційний характер. Відтворення, яке відбувається еволюційним шляхом, носить формальний характер, оскільки оновлення й розширення відбувається на існуючій технічній основі шляхом додавання до елементів, що вже діючих елементів, нових на тій же технічній основі, тому, як правило, забезпечують невеликий приріст ефекту й незначно відрізняються від старих. Відтворення, при якому відбувається розширення на основі нових технологій з використанням принципів нової техніки, що забезпечує багаторазне підвищення продуктивності праці, є дійсно революційним або активним.

Таким чином, відтворення основних виробничих засобів праці – це, в першу чергу, процес розвитку явища в часі, який носить безперервний і одночасно циклічний характер (визначається циклічною природою науково-технічного прогресу).

Важливими в цьому контексті є результати досліджень Ю.В. Яковца, який вважає, що життєвий цикл покоління техніки, що охоплює всі його фази (науково-дослідні розробки, виготовлення, експлуатація, ліквідація), складає 15-20 років, а періодичність зміни поколінь техніки є приблизно удвічі меншою – 8-10 років (оскільки останні фази попереднього й перші фази наступного циклу збігаються в часі), тому одним з напрямів вдосконалення відтворювального процесу мають бути балансова ув'язка стадій відтворення основних виробничих фондів із одночасним поєднанням тривалості термінів служби й періодів відновлення їх вартості. Але у зв'язку із тим, що процес відтворення основних виробничих фондів носить переважно стихійний характер, тому "до недавнього часу ні частина устаткування, яка підлягала заміні, ні частка ресурсів, що виділялася на відшкодування вилучення, ні зростання продуктивності нової техніки не були об'єктами планування й управління" [6, с. 223].

Як вірно стверджує В.Л. Захар'їн, це призвело до того, що система амортизації та сформований процес оновлення основних виробничих фондів був побудований невірно, оскільки не утворювалась рівновага між тривалістю термінів служби та періодами повернення їх вартості, що привело до неможливості збереження всієї авансованої первинної вартості основних виробничих фондів" [3, с. 120].

Таким чином, для відтворення основних виробничих засобів праці важливо правильно визначити тривалість їх кругообігу як вартісного, так і матеріально-речового чинника виробництва, що є базовим компонентом під час побудови ефективного виробничого процесу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як зазначалось вище, процес відтворення є циклічним процесом, тому вважаємо, що він складається з наступних повторюваних стадій:

- 1) створення;
- 2) використання (експлуатація);
- 3) амортизація;
- 4) відновлення та відшкодування (рис. 1.).

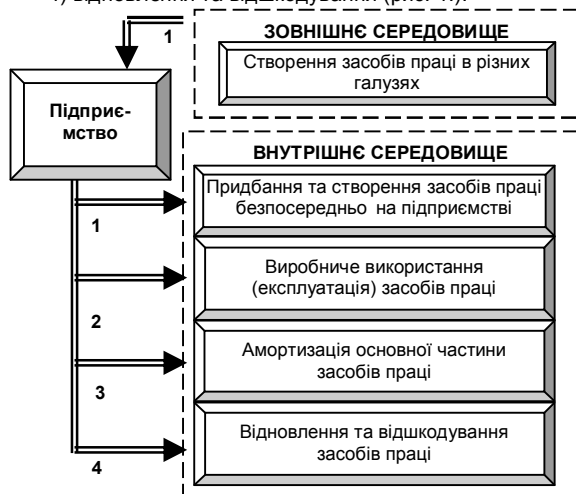

Рис. 1. Стадії відтворення засобів праці

На рис. 1. стадії відтворення основних фондів розділені на дві частини. Одна частина – це створення основних фондів, процес, який найчастіше відбувається поза підприємством. Створення основних фондів відповідно до їх структури може відбуватися в двох сферах: у будівельній індустрії та в машинобудуванні, у тому числі й у приладобудуванні. Друга частина – це стадії, які здійснюються всередині підприємства. Початковою стадією відтворення основних фондів, яка здійснюється на підприємстві, є стадія їх придбання та формування. Для нового підприємства процес формування означає будівництво будівель і споруд, придбання обладнання, яке б відповідало технологічному процесу, вартісним та якісним параметрам продукції.

Для діючого підприємства, на нашу думку, формування засобів праці включає перш за все наступні етапи:

- інвентаризація існуючих і вже використовуваних засобів праці з метою виявлення застарілих і зношених елементів;
- аналіз відповідності існуючого устаткування до технології й організації виробництва;
- вибір (з врахуванням конкретної специфіки виробництва й планованого обсягу продукції) відповідного обсягу й структури засобів праці.

Далі відбувається переустановлення діючого устаткування, придбання, доставка й монтаж нового устаткування. Проте, найбільший інтерес представляє процес експлуатації, де безпосередньо відбувається перенесення вартості основних виробничих фондів на готовий продукт (знос) й акумуляція грошових коштів для оновлення й розширення основних виробничих фондів (накопичення амортизаційного фонду). Варто згадати, що відповідно до загальноприйнятої теорії, виділяють три групи зносу:

- а) знос викликаний безпосереднім використанням основних фондів;
- б) знос унаслідок впливу сил природи;
- в) моральний знос.

Знос першої та другої групи призводять до зміни техніко-економічних характеристик і як наслідок – використання індивідуальної споживчої вартості

Моральний знос обумовлюється суспільним характером основних виробничих фондів. Виділяють моральний знос першого типу (відбувається тоді, коли в галузях, що виробляють засоби праці, під впливом зростання продуктивності праці, здешевлюється виробництво аналогічних машин та інших засобів праці, раніше встановлених і використовуваних у діючому виробництві) та моральний знос другого типу (є наслідком створення нових, економічніших і продуктивніших засобів праці, які забезпечують додаткові заощадження живої й уречевленої праці на одиницю виготовленої продукції в порівнянні зі старими засобами праці).

Завершує відтворення основних виробничих фондів процес їх відновлення або відшкодування. Відновлення основних фондів може здійснюватися за допомогою ремонту (поточного, середнього й капітального), а також шляхом модернізації, реконструкції та технічного переозброєння.

Таким чином, цикл відтворення засобів праці обумовлений циклічністю всього виробничого процесу. Оскільки потреби існують завжди, тому й виробляти товари необхідно регулярно, тобто завжди відновлювати виробничий процес. Внаслідок чого, він набуває циклічного характеру.

Цикл відтворення засобів праці має такі ж закономірності, як й інші цикли. При завершенні останньої стадії циклу відтворення відбувається перехід до першої стадії. При цьому наступний цикл відтворення може здійснюватися на тому ж якісному рівні, або зробити стрибок і перейти на інший рівень, але при цьому новий рівень визначатиметься попереднім циклом. Тривалість циклу відтворення засобів праці визначається багатьма факторами. Максимальна ж тривалість циклу відтворення визначається довговічністю засобів праці. Проте, слід зазначити, що під впливом науково-технічного прогресу тривалість циклу зменшується.

В результаті дії науково-технічного прогресу з'являються нові, досконаліші засоби праці. Як наслідок, цикл відтворення скорочується. Оскільки нові, вдосконалені засоби праці функціонують з більшою ефективністю, тому при заміні старих засобів праці, збитки від їх недостатнього використання покриваються ще більшим прибутком. Таким чином, впровадження нових засобів праці в цілому призводить до вигоди. Більше того, розвиток циклу відтворення засобів праці багато в чому визначається темпами науково-технічного прогресу [2, с. 97].

З іншого боку, розвиток науково-технічного прогресу й впровадження нової техніки визначається циклом відтворення засобів праці. Тобто підприємства завжди прагнуть отримання максимального ефекту від використання засобів праці, тому й можуть не цікавитись впровадженням нововведень. З цієї ж причини в деяких галузях з високою монополізацією виробництва відтворення засобів праці може бути сповільнене, а також відкладене впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Здійснення процесу відтворення залежить від багатьох факторів. Проте, їх можна розділити за відношенням до підприємства на дві основні групи: зовнішні й внутрішні.

При цьому внутрішні фактори характеризуватимуть стан підприємства, а зовнішні – стан об'єктів навколишнього середовища, що впливають на діяльність підприємства. Класифікація факторів наведена на рисунку 2.

У зв'язку із цим, слід зазначити, що зовнішні фактори впливу на відтворення засобів праці, є менш контрольованими, аніж внутрішні. Це пов'язано із тим, що сучасні ринкові умови ставлять все більш жорсткіші вимоги до підприємств. При цьому, вимоги споживачів постійно ростуть, й підприємствам доводиться особливу увагу приділяти асортименту та якості виготовленої продукції. Саме широкий асортимент, помірні ціни й хороша якість продукції – це кінцевий результат ефективності відтворення основних фондів і, як наслідок, запорука успіху будь-якого підприємства.

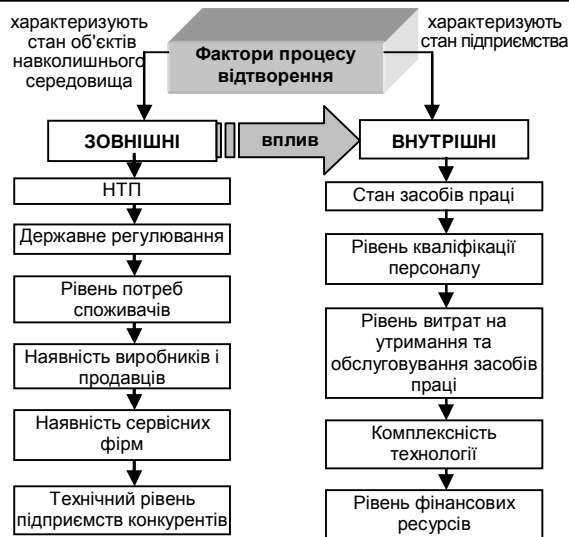

Рис. 2. Фактори впливу на процес відтворення засобів праці

В даний час особливого значення набуває відтворення на новій технічній основі із застосуванням нових технологій, нових наукових знань відповідно до НТП. Це, в свою чергу, дозволить підприємствам одержати наступні вигоди: 1) збільшення обсягу випуску продукції за певний період часу, і зниження її собівартості; 2) підвищення якості продукції, що випускається; 3) підвищення продуктивності праці працівників підприємства; 4) скорочення наднормативних запасів матеріальних цінностей; 5) скорочення витрат на експлуатацію та використання устаткування; 6) зростання товарообігу (у вартісному виразі).

Не менш важливу роль відіграють внутрішні фактори відтворення засобів праці. Вони залежать від прийнятої облікової політики на підприємстві, від використовуваних методів амортизації, від рівня кваліфікації персоналу і т.д. У сучасних швидко змінюваних умовах, звичайно ж, ефективнішою буде політика спрямована на прискорену амортизацію.

Рис. 3. Особливості процесу відтворення засобів праці

Слід зазначити, що ефективність процесу відтворення засобів праці залежить від поставлених перед підприємством цілей, на вибір яких впливають потреби та можливості підприємства. Класифікація цілей зображена на рис. 4.

Отже, аналіз існуючих підходів до управління процесом відтворення засобів праці показав, що у цій сфері дотепер існує ряд невирішених проблем. До найбільш актуальних із них належать: розробка пропозицій з удосконалення процесу відтворення засобів праці, вибір найбільш ефективного варіанту відтворення, визначення раціональної послідовності напрямів реалізації відтворення засобів праці, вибір найкращого джерела фінансування процесу відтворення, підвищення якості контролю над виконанням плану відтворення, вдосконалення структури майна підприємства.

В сучасних умовах власні кошти залишаються основним джерелом фінансування процесу відтворення засобів праці підприємств цукрової промисловості. Оскільки основу власних коштів вищезазначених підприємств складають нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування, можна зробити загальний висновок про зростання ролі й значення прибутку як потенційного ресурсу фінансування інноваційного розвитку підприємств галузі. Водночас, враховуючи поширену серед вітчизняних підприємств практику приховування реального прибутку з метою зменшення оподаткування, державі слід вжити заходів щодо зменшення норми оподаткування прибутку підприємств, який спрямовується на інноваційний розвиток, що сприятиме припливу фінансових ресурсів на модернізацію суб'єктів господарювання. Але навіть якщо підприємства цукрової промисловості на цілі простого відтворення залучили прибуток, то не змогли б самостійно здійснити заміну зношеної техніки без залучення зовнішнього фінансування, не говорячи вже про розширене відтворення. [5, с. 48]

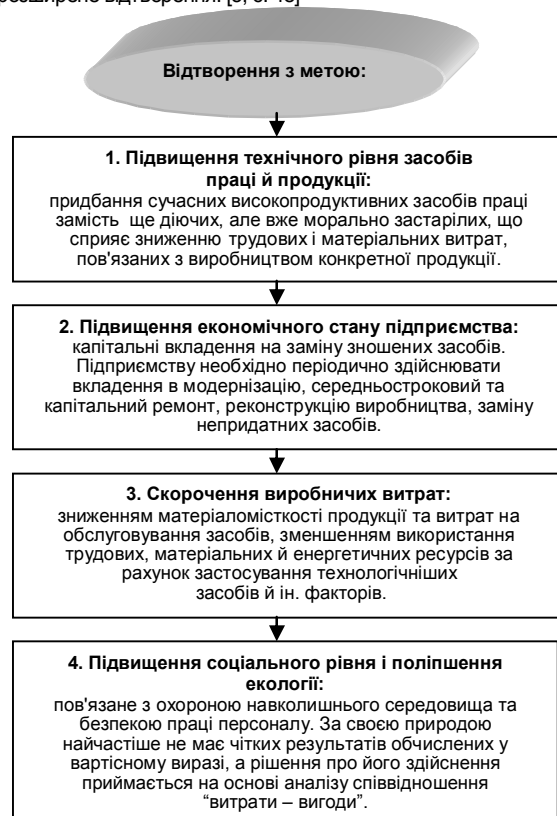

Рис. 4. Залежність процесу відтворення засобів праці від поставлених перед підприємством цілей

Окрім цього, варто зазначити, що протягом всього періоду ринкових перетворень широкого розповсюдження набула практика нецільового використання засобів амортизаційного фонду на фінансування операційної діяльності підприємств. Всі ці фактори негативно впливають на процес відтворення засобів праці як підприємств цукрової промисловості, так і говорять про те, матеріально-технічна база економіки знаходиться в стадії прогресивної деградації.

З цією метою підприємствам цукрової промисловості варто розробляти Положення про амортизаційну політику, в якому чітко відображатимуть нормативне закріплення системи обліково-аналітичного забезпечення управління амортизаційним фондом підприємства та розкриватимуть механізм формування й використання засобів амортизаційного фонду, з врахуванням стратегічних цілей розвитку підприємства.

Основні переваги, які дане Положення надає підприємствам галузі є наступні:

– внутрішнє нормативне регулювання питань формування та використання амортизаційного фонду;

– чітке визначення процедури формування і використання засобів амортизаційного фонду, у тому числі термінів, відповідальних осіб, цілей і напрямів використання засобів;

– система внутрішньогосподарського (управлінського) обліку і звітності про рух засобів амортизаційного фонду, з прив'язкою до діючої на підприємстві системи документообігу;

– керованість, у тому числі повний контроль за засобами амортизаційного фонду і їх цільовим використанням.

Варто зазначити, що причиною кризи господарського механізму і повної зупинки процесу відтворення основних засобів є інфляція. Нинішні темпи подорожчання обладнання не дозволяють підприємствам накопичити інвестиції для відтворення засобів праці. Дані проблеми могло би вирішити дешеве банківське кредитування. Але у зв'язку зі світовою кризою, дефіцитом комерційного позичкового капіталу і надзвичайною дороговизною його залучення роблять це джерело покриття потреби в інвестиціях малоприйнятним. Ситуація могла б кардинально змінитися в кращу сторону за рахунок приливу потужного іноземного капіталу, однак, час, практика та світова криза переконують в тому, що ці сподівання марні. Необхідно також усвідомити, що без докорінної реконструкції засобів праці, не можливо досягнути зниження витрат, а з ними і ціл.

Ми вважаємо, що *найбільш прийнятними варіантами відтворення засобів праці є:* 1. Пошук оптимального постачальника обладнання, готового інвестувати кошти в умовах нестабільної економічної ситуації; 2. Лізинг обладнання, який дозволяє в умовах порівняно меншої фінансової напруги (тобто розподілення витрат у часі) оновлювати засоби праці, формувати технічну базу для виробництва конкурентоспроможної продукції, розраховуючись за орендоване майно по мірі надходження доходу від виробленої за допомогою цього майна продукції. Порівняно з кредитом, лізинг являється більш доступною формою залучення інвестицій, тому що не потребує складного пакету гарантій по кредитній угоді. Окрім цього, завод отримує фонди в повну власність при умові повного викупу, а також має можливість експлуатувати обладнання, не витрачаючи при цьому значних сум на інвестування і не заморожуючи капітал на тривалий термін; 3. Створення спільних цукрово-переробних підприємств із залученням іноземних інвестицій. При цьому державі слід покращити інвестиційний клімат та удосконалити інвестиційне законодавство з питань захисту прав та інтересів іноземних вкладників; 4. Пільгове довгострокове державне кредитування за низькими відсотками для придбання нової техніки та обладнання, виробничих комплексів;

На наш погляд, для створення сприятливих умов щодо залучення інвестицій в оновлення засобів праці цукрових заводів країни необхідно:

А. На державному рівні провести:

– аналіз інвестиційної привабливості підприємств цукрової промисловості, розробити методику її оцінювання та обґрунтування низки заходів, реалізація яких сприятиме її підвищенню для інвесторів;

– критичний аналіз набутого досвіду залучення іноземних інвестицій в цукрову промисловість, зокрема, виявлення та оцінювання позитивних здобутків та негативних наслідків, а також проблем і перешкод, що гальмують їх надходження;

– об'єктивну та критичну оцінку вітчизняної законодавчої бази, інструментів захисту прав інвесторів, дотримання правил надання пільг, передбачених чинним законодавством, з максимальним наближенням їх до світової практики;

– розробку низки заходів, реалізація яких сприятиме приливу інвестицій на потреби модернізації підприємств цукрової промисловості

Б. На регіональному рівні:

– розробити проект та програму реструктуризації цукрової промисловості Тернопільської області;

– створити банк даних інвестиційних пропозицій підприємств Тернопільської області;

На формування інвестиційного клімату та, в свою чергу, відтворення основних засобів мають вплив наступні фактори:

1) співпраця державних органів виконавчої влади в пошуках продуктивних зв'язків підприємств регіону і потенційних інвесторів; 2) реальна допомога в реструктуризації заборгованостей підприємств, що ведуть переговори про інвестування; 3) формування прозорих механізмів введення інвестиційних проектів; 4) подальший розвиток стратегії підтримки "центрів потенційного росту", як такої, що вже показала свою ефективність. [1, с. 30]

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, джерелами фінансування процесу відтворення засобів праці цукрової промисловості є: А) залучення кредитних ліній, підписаних Правлінням України; Б) українські комерційні банки; В) українські та зарубіжні фінансово-промислові групи, приватні інвестори; Г) програми технічної допомоги, гранти, програми донорів.

Важливо зазначити, що в державі є необхідні ресурси інвестицій (золотовалютні резерви), як є можливість надати ці ресурси під посильний для підприємств процент. Дефіцит державного бюджету та обмеженість бюджетних ресурсів змушує державу перейти від безповоротного бюджетного фінансування до кредитування. Це призведе до зниження інфляції, відновлення процесу самофінансування розвитку всіх підприємств країни, зокрема, і цукрових заводів, інтенсифікації процесу відновлення основних засобів, багатократного підвищення оплати праці та поліпшення стану соціальної сфери.

Вважаємо, що політика управління відтворенням засобів праці є ні чим іншим, як частиною фінансової стратегії підприємств та полягає у формуванні їх обсягу та складу, раціоналізації та оптимізації структури й джерел їх покриття.

Список використаної літератури:

1. Баєрті Т.В. Розвиток нових інтегрованих формувань у відродженні цукробурякового виробництва в Україні / Баєрті Т.В. // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 29-31.
2. Дуба В.М. Облік та аналіз необоротних активів: монографія / В.М. Дуба / Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана". – К. : КНЕУ, 2008. – 288 с. 3. Захарьїн В.Л. Учет основных средств: оценка, амортизация, выбытие. / Захарьїн В.Л. – М.: Налоговый вестник, 2004. – Вып.3. – 255 с. 4. Маркс К. Капитал. / Маркс К. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. – 794 с. Т.1. – 1955. – 794 с. 5. Ткаченко Н.М. Шляхи подолання кризових явищ у цукровій промисловості / Ткаченко Н.М., Ткаченко О.О. // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 46-49. 6. Яковец Ю.В. Циклы. Кризисы. Прогнозы. / Яковец Ю.В. – М.: Финансы, 1999. – 650 с.

КРАВЧУК Наталія Василівна – асистент кафедри фінансів, обліку і контролю Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя

Наукові інтереси:

– сучасні напрями розвитку господарського обліку і контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством